

УДК 343.140.02

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.65>

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЩОДО ВИЗНАННЯ ПОКАЗАНЬ З ЧУЖИХ СЛІВ ДОКАЗОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ільченко О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, господарського
права та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету
<https://orcid.org/0000-0001-8453-8606>

Зінченко Г.С.,

студентка IV курсу
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

Ільченко О.В., Зінченко Г.С. Міжнародний досвід щодо визнання показання з чужих слів доказом у кримінальному провадженні.

У статті досліджено досвід зарубіжних країн щодо визнання показань з чужих слів допустимим доказом у кримінальному провадженні та визначені перспективні напрями удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України.

Під час застосування положень ст. 97 Кримінального процесуального кодексу України виникла низка дискусійних питань, які негативно впливають на ефективність використання показань з чужих слів як процесуального доказу, зокрема суперечливим є визнання таких видів доказів допустимими як інформація, надана особою, відносно прочитаного нею документу, або будь-якої угоди чи іншого ділового паперу, які передані до суду сторонніми особами, або свідчення експерта щодо вивчення ним певного листа чи документа, або визнання показань з чужих слів допустимим процесуальним доказом у справі суто виходить із внутрішнього переконання суду, незалежно від можливості допитати особу-заявника щодо її ж твердження, або недоречність відмови свідка давати показання в судовому засіданні, та інші проблемні питання.

На основі дослідження було з'ясовано, що інститут показань з чужих слів досить ефективно застосовується у законодавствах США, Великій Британії та Північній Ірландії. Про це, передусім, свідчить, обґрунтованість самого поняття «показань з чужих слів» та визначеність широкого кола інших допустимих компонентів, які можуть входити до такого виду показань. Крім того, в зазначених країнах врегульовано конкретні умови можливої відсутності свідка, та інших обставини, за наявності яких суд має прийняти рішення щодо допустимості показань з чужих слів.

Також проведено аналіз наукових праць у яких авторами було напрацьовано напрямки удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України щодо врегулювання спірних питань використання показань з чужих слів як процесуального доказу, зокрема, було запропоновано розширити поняття показань з чужих слів, визначити особливості визнання таких показань допустимим процесуальним доказом та внести зміни щодо підстав неможливості допиту особи-заявника.

Ключові слова: міжнародний досвід, процесуальний доказ, показання з чужих слів, умови допустимості показань, відсутність свідка.

Ilchenko O.V., Zinchenko H.S. International experience of recognizing hearsay as evidence in criminal proceedings.

The article examines the experience of foreign countries regarding the recognition of hearsay as admissible evidence in criminal proceedings and identifies promising directions for improving the current criminal procedural legislation of Ukraine.

When applying the provisions of Art. 97 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, a number of debatable issues have arisen that negatively affect the effectiveness of using hearsay as procedural evidence, in particular, it is controversial to recognize such types of evidence as admissible as information provided by a person regarding a document he has read, or any agreement or other business paper submitted to the court by third parties, or the testimony of an expert regarding his study of a certain letter or document, or the recognition of hearsay as admissible procedural evidence in the case is purely based on the internal conviction of the court, regardless of the possibility of questioning the applicant about his own statement, or the inappropriateness of a

witness's refusal to testify at a court hearing, and other problematic issues.

Based on the research, it was found that the institution of hearsay is more elaborately developed at the legislative level in the USA, Great Britain, and Northern Ireland. This, first of all, is evidenced by the validity of the very concept of "hearsay" and the determination of a wide range of other permissible components that can be included in this type of testimony. In addition, in the specified countries, the specific conditions of the possible absence of a witness and other circumstances, in the presence of which the court must decide on the admissibility of testimony from other people's words, are regulated.

An analysis of scientific works was also carried out, in which the authors worked out ways to improve the current criminal procedural legislation of Ukraine regarding the settlement of controversial issues of the use of hearsay as procedural evidence, in particular, it was proposed to expand the concept of statements from other people's words, to determine the features of recognizing such statements as admissible procedural evidence and make changes regarding the grounds for the impossibility of questioning the applicant.

Key words: international experience, procedural evidence, hearsay, conditions of admissibility of testimony, absence of a witness.

Постановка проблеми. У 2012 році, з прийняттям Кримінального процесуального кодексу, було законодавчо закріплено новий вид доказів як показання з чужих слів, однак під час застосування цієї норми виникла значна кількість суперечливих питань, зокрема щодо стислого поняття показань з чужих слів та невизначеності інших можливих компонентів, що можуть входити в такі показання, умов допустимості цих показань та реальних підстав відсутності свідка.

Саме тому постала необхідність у дослідженні досвіду зарубіжних країн щодо врегулювання показань з чужих слів допустимим доказом, оскільки знання міжнародного кримінально-процесуального законодавства інших країн дозволяє уникнути помилок при розв'язанні відповідних питань у національному законодавстві. З цієї причини, задля вдосконалення та оновлення законодавства України, пропонуємо розглянути норми законодавства США, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Стан дослідження. Питання міжнародного досвіду використання показань з чужих слів у кримінальному провадженні розглядали у своїх наукових роботах такі вчені, як В.В. Вапнярчук, І.В. Калініна, Г.Р. Крет, А.О. Ляш, О.П. Острійчук, Н.С. Рогатинська, І.В. Чернега та інші.

Метою статті є дослідження кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн та визначення перспективних напрямів удоскона-

лення чинного законодавства України щодо регулювання інституту показань з чужих слів.

Виклад основного матеріалу. Загалом інститут показань з чужих слів було запозичено з кримінального судочинства США, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (далі – Сполучене Королівство). Джерелом для дослідження правил використання показань з чужих слів у США є Федеральні правила про докази (*Federal Rules of Evidence*) (далі – Правила США), а в Сполученому Королівстві – це Закон про кримінальне правосуддя 2003 р. (*Criminal Justice Act 2003*) (далі – Закон Сполученого Королівства). На відміну від чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), який містить лише одну статтю, яка регулює такий вид доказів як показання з чужих слів, у Правилах США таким показанням присвячено *сім статей*, а в Сполученого Королівства – *цілих двадцять дві*. Розглянемо більш детально [1, с. 178].

Згідно зі ст. 8 Правил США, «*hearsay*» або показання з чужих слів – це усне або письмове твердження, або невербальна поведінка особи (свідка подій), яка не дає безпосередньо свідчень у судовому засіданні, але яке відповідна сторона пропонує як докази для підтвердження істинності обставин, які мають значення для вирішення справи. Цікавим є те, що до показань з чужих слів належать низка можливих доказів як: заява, що описує або пояснює подію чи умову, зроблену під час або відразу після того, як особа її сприйняла (навіть під час психічного, емоційного або фізичного стану, у разі можливості допиту такої особи); твердження щодо медичної діагностики або лікування; записаний спогад про подію, яку свідок колись знав, але тепер не може пригадати достатньо добре, щоб дати свідчення повно та точно; публічні записи, які містять інформацію щодо діяльності державного органу, а також публічні записи життєдіяльності, тобто записи про народження, смерть або шлюб, що були повідомлені в державну установу відповідно до юридичного обов'язку; записи релігійних організацій, заяви про народження, законність, походження, шлюб, розлучення, смерть, кровні чи шлюбні стосунки або подібні факти особистої чи сімейної історії, що містяться в регулярно веденому обліку релігійної організації; документи, що впливають на майновий інтерес та комерційні документи (звіти про ринок та подібні комерційні публікації); висновки експертів щодо ознайомлення з певними документами та публікаціями; інформація щодо попередньої судимості; думки осіб щодо особистого життя інших осіб та багато інших допустимих доказів [2].

Правилами США встановлені критерії, за яких особа не може бути свідком, зокрема: якщо звільнена постановою суду через наявність привілеїв від давання показань щодо предмета заяви; від-

мовляється давати свідчення щодо предмета заяви, всупереч ухвали суду про це (ст.6 Правил США передбачається можливість сторони заперечити виклик судом або допит свідка, коли відсутні присяжні); посилається на те, що не пам'ятає предмет заяви; не може бути присутньою або давати свідчення під час судового розгляду чи слухання через смерть або наявну на той час недугу, фізичну або психічну хворобу; та у разі, якщо свідок, що представляє твердження заявника, був не в змозі забезпечити присутність самого заявника у встановленому порядку або в інший можливий спосіб [3, с. 321].

Далі слід зупинитися на врегулюванні показань з чужих слів законодавством Сполученого Королівства. Згідно ст.115 Закону про кримінальне правосуддя 2003 р., показання з чужих слів – це будь-яке представлення факту чи думки, зроблене особою у будь-який спосіб (у тому числі зображення, виконане в ескізі, фотороботі або в іншій зображувальній формі). До показань з чужих слів у Законі Сполученого Королівства віднесено: опубліковані роботи, що стосуються питань публічного характеру (такі як історії, наукові праці, словники та карти), публічні документи (такі як публічні реєстри та звіти, зроблені владою щодо питань, що становлять суспільний інтерес), записи (наприклад, записи деяких судів, договори, гранти корони, помилування та комісії); персональна інформація (стосується віку особи, дати чи місця народження та сімейного становища); інформація щодо репутації особи з метою доведення її позитивної чи негативної характеристики; твердження, зроблені стороною спільного підприємства проти іншої сторони підприємства; зізнання, зроблені обвинуваченим, як свідчення для іншої особи, обвинуваченої в тому ж провадженні (співобвинуваченого), якщо це має відношення до будь-якого питання, що розглядається в провадженні; документ, що містить заяву, яка була створена або отримана особою в ході торгівлі, бізнесу, професії чи іншої діяльності; твердження експерта щодо підготовленого документа для цілей кримінального провадження та багато інших можливих доказів [4].

Положеннями ст.114 Закону про кримінальне правосуддя 2003 р. визначено, що у кримінальному судочинстві будь-яку заяву чи твердження, яке було зроблено поза процесом надання усних показань під час судового засідання, допускається як доказ лише за умови, якщо:

- це визнається одним із положень Глави II «Показання з чужих слів» Закону про кримінальне правосуддя 2003 р. або положеннями ст. 118 (щодо збереження загальноправових категорій прийнятності) значеного Закону та положеннями інших правових актів;

- усі сторони погоджуються з тим, що такий доказ є прийнятним;

- суд вирішив, що використання таких доказів є необхідним в інтересах правосуддя [4].

Під час прийняття рішення про допустимість такого доказу як показання з чужих слів, суд повинен враховувати декілька факторів:

- 1) яку доказову силу має заява/твердження (за умови, що вона є правдивою) стосовно питання, яке розглядається у провадженні, або наскільки вона цінна для розуміння інших доказів у справі;

- 2) які інші докази були або можуть бути надані щодо справи або докази, визначені в пункті 1;

- 3) наскільки важливими є докази, згадані в пункті 1 у контексті справи в цілому;

- 4) обставини, за яких була зроблена заява/твердження;

- 5) наскільки надійним видається автор заяви/твердження;

- 6) наскільки правдивими є підтвердження таких показань;

- 7) з яких причин особа не може бути допитана у судовому засіданні;

- 8) ступінь труднощів, пов'язаних із запереченням таких показань іншою стороною;

- 9) ступінь шкоди, яку зазнає протилежна сторона під час заперечення таких заяв/тверджень [4].

Варто зауважити, що подібні положення містяться і в ст. 97 КПК України [5], проте у Законі Сполученого Королівства передбачається більш розгалужена система факторів, які впливають на суд під час визнання таких показань допустимими. До того ж, норми зазначеного Закону містять приписи щодо випадків, коли у кримінальному провадженні показання з чужих слів можуть бути прийнятними як доказ, з врахуванням відсутності або недоступності свідка:

- якщо були надані усні свідчення особою, яка від початку зробила заяву/твердження;

- якщо відповідна особа була ідентифікована та будь-яка з наступних п'яти умов задовольняється:

- 1) відповідна особа померла;

- 2) відповідна особа не може бути свідком через свій фізичний або психічний стан;

- 3) відповідна особа перебуває за межами Сполученого Королівства, а забезпечити її присутність – неможливо;

- 4) відповідну особу не можна знайти, хоча вжито всіх заходів, які були необхідні для її пошуку;

- 5) через страх (під страхом мається на увазі страх смерті або травми іншої особи, або фінансових втрат) відповідна особа не дає усних свідчень у провадженні [4].

На основі проведеного аналізу та ознайомлення з кримінальним процесуальним законодавством, пропонуємо розглянути певні напрями удосконалення кримінального процесуального

законодавства України щодо визнання показань з чужих слів допустимим доказом.

По-перше, для того, щоб уникнути суперечливих питань щодо визнання таких видів доказів допустимими як інформація, наданою особою, відносно прочитаного нею документа, або будь-якої угоди чи іншого ділового паперу, які передані до суду сторонніми особами, або свідчення експерта щодо вивчення ним певного листа чи документа, показаннями з чужих слів, вважаємо за доцільне викласти ч. 1 ст. 97 КПК України у такій редакції: «Показаннями з чужих слів є відомості, надані в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на твердженні, зробленому іншою особою в усній, письмовій чи в іншій зрозумілій формі» [5].

По-друге, враховуючи положення ч. 2 ст. 97 КПК України можемо зазначити, що визнання показання з чужих слів допустимим процесуальним доказом у справі суто виходить із внутрішнього переконання суду, незалежно від можливості допитати особу-заявника щодо її ж твердження. На нашу думку, існування такого положення є неправомірним, оскільки це порушує одну із основних засад кримінального судочинства – безпосередність дослідження показань, речей і документів. З огляду на це, вважаємо за доцільне викласти ч. 2 ст. 97 КПК у такій редакції: «Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів лише у виняткових випадках, які унеможливають допит особи, яка надала первинні пояснення, та якщо такі показання є допустимими згідно з іншими правилами допустимості доказів» [6, с. 65].

По-третє, звертаючись до умов неможливості допиту особи, визначених ч. 3 ст. 95 КПК, вважаємо не доречним приймати відмову свідка давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду, як обставину, що унеможливорює допит. Тому, пропонуємо внести зміни в зазначене положення та викласти у такій редакції:

«Суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона:

- 1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу;
- 2) через страх або через те, що їй перешкоджають зробити це (якщо буде доведено);
- 3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку;
- 4) перебуває за межами країни, а забезпечити її присутність у суді не є практично можливим».

По-четверте, застосування норми ч. 5 ст. 97 КПК України вимагає визнання обвинуваченого винним у створенні обставин, за яких особа не може бути допитаною ще до офіційного ухвалення вироку судом, що знову порушує одну із засад кримінального судочинства – презумпції невинув-

ватості. Таким чином, пропонуємо викласти положення ч. 5 ст. 97 КПК у такій редакції: «Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів лише за наявності обставин, які могли б свідчити про створення або сприяння створенню підозрюваним чи обвинуваченим умов, за яких особа не може бути допитана» [6, с. 65].

На додаток, хочемо звернути увагу на те, що основна доказова база у кримінальному провадженні формується під час досудового розслідування, виходячи з чого, існує необхідність у закріпленні певної норми, яка б визначала за якими критеріями слідчий має оцінювати показання з чужих слів як доказ з точки зору допустимості, належності та достовірності. У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно доповнити ст. 97 КПК України положенням, яке б надавала слідчому право використовувати показання з чужих слів як доказ на початковому етапі досудового розслідування для виявлення первинних та додаткових доказів, враховуючи неможливість допитати особу, яка надала початкові свідчення, однак під час досудового розслідування такі показання повинні обов'язково бути підтвердженні іншими допустимими доказами.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що інститут показань з чужих слів є детально розробленим на законодавчому рівні у США та Сполученому Королівстві, порівняно з Україною. Про це, передусім, свідчить, обґрунтованість самого поняття «показань з чужих слів» та визначеність інших допустимих компонентів, що входять до такого виду показань, а також врегульованість конкретних умов можливої відсутності свідка, та інших обставин, за наявності яких суд має прийняти рішення про допустимість показань з чужих слів. Вважаємо, що внесення запропонованих нами змін у кримінальне процесуальне законодавство України покращить становище інституту показань з чужих слів як процесуального доказу. До того ж, вирішення питання щодо допустимості таких показань стане набагато простішим для суду при прийнятті ним рішень, адже висунуті нами ідеї вирішують ті спірні питання, які виникають під час застосування ст. 97 КПК, та призводять до дискусій як серед науковців, так і практиків. Загалом питання врегулювання інституту показань з чужих слів у кримінальному процесуальному законодавстві України залишається актуальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лушпійенко В.М. Показання з чужих слів за законодавством України та іноземних держав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 177--181.
2. Federal Rules of Evidence. Legal Information Institute: website. URL: <https://www.>

- law.cornell.edu/rules/fre (дата звернення: 25.03.2023).
3. Омельчук Л.В., Бичок Т.П. Показання із чужих слів як процесуальне джерело доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 320–323.
 4. Criminal Justice Act 2003. The Official Home of Legislation: website URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/part/11/chapter/2> (дата звернення: 27.03.2023).
 5. Кримінально процесуальний кодекс України: закон України від 20 листопада 2012 р. № 4651. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20150201#Text> (дата звернення: 10.05.2023).
 6. Крет Г.Р. Допустимість показань із чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 2 (5). 2014. С. 254–262.